

סתיו 2023 - מלחמה קיומית חדשה חלק II: תפיסת ביטחון ישנה-חדשה

מאת אלוף (מיל") גרשון הכהן

מבט מבס"א, מס' 2,250, 2 בינואר 2024

תקציר: בבוקר השביעי באוקטובר קרסה תפיסה ביטחונית אסטרטגית ישראלית שהתקבעה בשלושים השנים האחרונות - מאז הסכמי אוסלו. בעוצמה מטלטלת אף יותר, קרסה תפיסה תרבותית שנטעה שורשיה בחלום השלום, באשליה שמדינת ישראל יכולה לשאוף להתקיים כסוג של דנמרק. רעידת אדמה שהתרחשה הייתה בעוצמה המחוללת תזוזת יבשות.

המאמר מחולק לשלושה חלקים: החלק הראשון יבחן את שורשי הכישלון של השביעי באוקטובר ואת תפיסת המאבק של הצד שכנגד, החלק השני יציב כיצד תפיסת הביטחון הישראלי צריכה להתפתח על מנת לתת מענה ראוי לתפיסת המאבק של הצד שכנגד, ובחלקו השלישי יוצגו מרכיבי החזון הלאומי ועקרונות הפעולה שיבטיחו את קיומה של מדינת ישראל לנוכח האיומים המתהווים.

ההעזה הישראלית למתקפה יבשתית כהישג - צה"ל "חצה את הרוביקון"

ישנם מומחים ופרשנים המתבוננים בהישגי המלחמה בעזה במבט ספקני. לא מתכחשים להישגי צה"ל בלחימה לעומק עזה בשילוב חסר תקדים של כוחות היבשה, האוויר והים, אך מזהירים מפני התלהבות יתרה מההישגים הטקטיים, מצביעים על כך שארגון חמאס על מנהיגיו ולוחמיו עדיין לא נשבר, ומדגישים שבשלב זה, עדיין לא ברור איך מצרף כל ההישגים, מוביל להישג אסטרטגי ממשי. בהיסטוריה של המלחמות ידועות דוגמאות מובהקות לצבאות כמו צבא ארה"ב בווייטנאם, שניצחו ברוב הקרבות אך לא ניצחו במלחמה. המלחמה היא תופעה מורכבת ובלתי ניתנת לניהול הנדסי.

ובכל זאת, למרות אי-הבהירות ביחס להמשך המלחמה ולמכלול תוצאותיה והשלכותיה לעתיד ביטחונה של מדינת ישראל, מרגע שצה"ל עבר ביום שישי 27 לאוקטובר, למתקפה יבשתית לעומק העיר עזה, נחצה רוביקון של עשרות שנות חרדה ישראלית והדבר לכשעצמו, מגלם הישג משמעותי. לעיתים, דווקא אויבינו, באופן בו הם מבינים את מצבינו, יכולים לשקף לנו את התסביכים הפנימיים שלנו. כך לדוגמה, תואר מצבנו בעיני באשר אל אסד, בראיון משנת 2009:

"מדינת ישראל הופכת לחזקה יותר מבחינה צבאית, ככל שעובר הזמן...יש לה יותר יכולת הרס, אך פחות יכולת לבצע את המטרות הצבאיות. וכנגזרת מכך, פחות יכולת לבצע את המטרות המדיניות. לכן היא עוברת מכישלון לכישלון... היום כבר אין מערכה של ישראל באדמות האחרים. זה עקרון אסטרטגי. היום המערכה של ישראל היא "בפנים". כך שהמפה השתנתה. ישראל לא יודעת כיצד להתמודד עם המפה הזאת." (ראיון לאלאספיר, 25 מרץ 2009)

חרדת ההנהגה הישראלית בעשורים האחרונים מהפעלת כוחות היבשה אל שטח אויב, מגלמת משבר בתפיסת הביטחון הישראלית. הוא נובע מחישוקי חרדה מאי-הוודאות בכניסה למלחמה הכרוכה מטבעה בצעד אל הבלתי נודע. על פרשת הדרכים, בה ניצבת ההחלטה להפעלה התקפית של הכוח היבשתי נרתע הדרג המדיני מצעד שעלול להסתבך תוך אובדן שליטה מהבאת המלחמה לסיום רצוי. כך היה במבצע "עופרת יצוקה" בסוף 2008. במחלוקת שנוצרה בין ראש הממשלה אולמרט שדחף למהלך הכרעה רחב נגד חמאס, לבין שר הביטחון אהוד ברק שביקש לסיים את המבצע לפני שהעניינים מסתבכים בצעד אל הבלתי נודע, גברה ידם של שר הביטחון והרמטכ"ל.

להעדפה להימנעות מלחימה יבשתית רחבה ומתמשכת, יש כמובן גם מניע תרבותי עמוק. למרות כל החידושים הטכנולוגיים בכלי הלחימה היבשתיים, הלחימה ביבשה ממשיכה לשאת ביסודה אופי הנטוע בימי העידן התעשייתי. זו פעילות במסה כמותית, בחיכוך פיזי עם תנאי שטח קרקעיים ואויב, המצויים בעיקרם במתכונת המכנית, של חיכוך באבק, בוץ וחורבות. לחברה השרויה מכבר בעידן ההיי-טק והמידע, לא קל לשקוע מבחירה בחיכוך הפיזי של המלחמה היבשתית.

בהיבט הזה, ההעזה של הנהגת צה"ל וקבינט המלחמה לשלוח את צה"ל להתקפה אל לב המרקם האורבני הצפוף, הממולכד והמבוצר מעל ומתחת לקרקע - בעצימות שלא הייתה דוגמתה בעבר, גם לא בלחימה ארה"ב ובנות בריתה, נגד דאע"ש במוסול - היא לכשעצמה הישג בעל משמעות אסטרטגית. כמו בתהליך עליה לרגל, בו המסע עצמו חשוב לא פחות אם לא יותר מהיעד, כך גם במלחמה הזו, לדרך הנועזת והנחושה בה חותרים כוחות צה"ל בדרכם להשגת מטרות המלחמה, יש משמעות שעומדת בפני עצמה.

מעל לכל, לבחירה במיקוד מאמץ ההתקפה אל לב נכסי שלטון חמאס בעזה, יש משמעות שנובעת מתפקידה המרכזי של העיר באופן בו היא מהווה מעין רחם תרבותי-דתי לקיום ארגון החמאס. על היבט תרבותי זה במלחמה החדשה המתרכזת אל לב הערים, עמד בהרחבה פרופ' יובל פורטוגלי בספרו החדש: *המהפכה העירונית השנייה - במושג "עיר המלחמה"*.

גם במלחמות המאה הקודמת, בעיקר מלחמת העולם השנייה, היו ערים שהפכו לזירת לחימה. אולם הלחימה בעיר הייתה חלק מחזית המלחמה. במלחמה של צה"ל אל לב עזה, העיר עצמה על מלוא הווייתה התרבותית דתית, בעושר מוסדות החינוך והשכלה הממוקמים בה, היא מוקד החזית ומוקד המלחמה. לעצם יכולתו של צה"ל לפעול בהצלחה בליבת העיר יש להתייחס בהישג מערכתי מהמעלה הראשונה.

למה המלחמה מתארכת ומה ההתארכות צריכה ללמד לתפיסת הביטחון הישראלית?

להנהגה המדינית והצבאית היה ברור שהולכים למלחמה ארוכה והם אף הכריזו על כך מראשית המלחמה. אבל הציבור, ועמו גם וותיקי מלחמות ישראל,

מתקשים להבין מה השינוי שעושה את המלחמה לארוכה מכל מה שהוכר כאן מאז מלחמת העצמאות.

כאשר גיבש בן-גוריון את תפיסת הביטחון הישראלית, הוא הכיר בחולשתה הבסיסית של מדינת ישראל בכל הקשור ליכולת העמידה במלחמה ארוכה. בהתאם ציפה מזה"ל להכרעת מלחמה בזמן קצר ופיתח את כוח המחץ ההתקפי בציווי להעביר את המלחמה מהר ככל הניתן לאדמת האויב. עמד על כך בהרחבה אלוף ישראל טל בספרו *ביטחון לאומי - מעטים מול רבים*.

התלות הישראלית בסיוע מלחמה בזמן קצר, הובנה לעומק בתפיסת המלחמה שהתגבשה בארגוני חיזבאללה וחמאס בהכוונת איראן. במודעות אסטרטגית גיבשו תפיסת מלחמה הפועלת לשלילת יכולת הכרעה ישראלית בזמן קצר. תפיסתם הוצבה על שני רכיבים מערכתיים: על מערך רקטות הפרוס בכמות גדולה במלוא עומק המרחב ומאפשר המשך ירי יעיל אל העורף הישראלי, לזמן ממושך, גם לאחר חדירת צה"ל לחלקים נרחבים בשטח האויב. הרכיב השני מבוסס על הגנה צפופה רווית מכשולים ומטענים, מעל ומתחת לפני הקרקע, בלב המרחב הבנוי בערים ובכפרים. בתנאים אלה העברת המלחמה במהירות לשטח האויב הפכה למשימה מורכבת. מול מתקפת צה"ל, נבנתה שיטת הגנה אחרת מזו שהוכרה במלחמות התנועה במדבר. שם כמו במלחמות סיני וששת הימים, לאחר פריצת קו ההגנה הראשון, חדרו הכוחות המשוריינים של צה"ל אל מרחבי התמרון במיצוי כוח התנועה והמחץ והשיגו הכרעה מהירה.

לכך הצטרפו שינויים מהותיים נוספים בהתארגנות האויב ללחימה ובשיטת הפיקוד והשליטה. ההתארגנות ללחימה בחיזבאללה ובחמאס נוטה לביזור המאפשר לכל גרעין לחימה מקומי המשך לחימה עצמאית גם בהעדר הוראות. במלחמות העבר לעומת זאת, לפגיעה במרכזי הפיקוד והשליטה הייתה השפעה ישירה על מיטוט האויב.

כבר שנים שהלחימה הולכת ומתמקדת בערים. אבל בעיקר בחמאס, היא מתבטאת בהתארגנות מובהקת על בסיס בני המקום. במבצע סיני, 1956, כוח משוריין קטן יחסית, (גדוד שריון מחטיבה 37), שהוביל אחריו חטיבת חי"ר מילואים באוטובוסים (חטיבת מילואים 11), כבש לבדו את כל רצועת עזה במהלך מהיר. מרגע כניעת המפקד המצרי לאלוף פיקוד הדרום אסף שמחוני, החיילים המצרים, שלא היו בני המקום, נטשו את המרחב או נכנעו ונפלו בשבי. כך היה גם במלחמת ששת הימים. הם הגיעו ממצרים ממרחבי הדלתא והנילוס ותפקדו ככוח משלוח. האזרחים העזתיים שהסתגרו בבתיהם, כמעט שלא היו חמושים ובוודאי לא היו מאורגנים ללחימה. במלחמה המתנהלת עתה ברצועת עזה, הכוח הצבאי מאורגן בגדודים וחטיבות על בסיס בני המקום. גדוד סג'עיה על לוחמיו ומפקדיו, מבוסס על בני סג'עיה וחטיבת חאן יונס מבוססת על בני חאן יונס. כך בכל אזורי הרצועה. גם בשדרת הפיקוד, מוקנית חשיבות לזיקת המקום. ברגע שכוחות צה"ל חודרים לעומק המרחב, הלוחם החאמסי, אולי ינטוש את עמדתו אבל יחמוק ויעלם במרחב שהוא ביתו. בעיתוי המזדמן יוכל להגיח עם נשקו לפעול ולהיעלם שוב בתוככי האוכלוסייה. בכך טמון ההסבר מדוע פעולה לטיהור רצועת עזה או מערכי חיזבאללה בדרום לבנון, דורשת סדר כוחות רחב ואורכת זמן ממושך.

שינוי משמעותי נוסף טמון בתודעה הדתית ג'יהאדית המניעה את הכוחות שנבנו בעשורים האחרונים ללחימה נגד מדינת ישראל. במבט על תבוסת צבאות ערב ביוני 1967, הסביר שיח' אל קארדווי: "השיבה אל האמונה והנפת דגל הג'יהאד חיוניים בכל מערכה, אך חיוניים במיוחד נגד הציונות העולמית, וזאת משום

שהציונים מחמשים את חייליהם באמונה דתית, בחלומות דתיים" (אוריה שביט, אופיר וינטר, *אויבי מורי*, 2013, ע' 88).

ברוח זו, הוביל עבדאללה עזאם בן כפר ליד ג'נין, את לחימת המוג'האדין באפגניסטאן. בהשראתה - יומיים לאחר פרוץ האינתיפאדה בדצמבר 1987 - הוקמה תנועת חמאס. במגמה הזו, גם מול חיזבאללה, צה"ל פוגש לוחמים אסלאמיים מאמינים המציבים אתגר שלא הוכר בעבר.

עיון מעמיק במכלול הסיבות להתארכות המלחמה, על צורתם והגיונם של האיומים המתפתחים נגד מדינת ישראל, חיוני לגיבוש תפיסת ביטחון ישראלית חדשה. במאמץ הזה, נדרשת - בין היתר - היפרדות מקונספציית הנסיגות, שעדיין מוחזקת על-ידי בכירים לשעבר במערכות הביטחון, כשהם ממשיכים לספר כי צה"ל בעליונותו המוחצת, יוכל תמיד לשוב אל דפוסי הניצחון ממלחמת ששת הימים. כאילו בעליונותו הטכנולוגית צה"ל יכול - כביכול - לוותר על הצורך בעומק טריטוריאלי ולנצח בזמן קצר גם מקווי 1967. אלא שבינתיים, לא צה"ל נחלש מאז יוני 1967, האויבים השתנו, התפתחו יצירתית והתחזקו מאוד. לברור תובנה זו משמעות קיומית לעתיד מדינת ישראל.

הניצחון תלוי בהסדרי היום שלאחר המלחמה - די לקונספציית הנסיגות

באורח חסר תקדים, נוצרה התלכדות ישראלית בדרישה להמשך המלחמה, עד להשגת מטרותיה. שותפים לדרישה גם אנשי שמאל ממובילי יוזמת ז'נבה לפתרון שתי המדינות - דוגמת אל"מ מיל" שאול אריאלי. ובכל זאת, עם כל חיוניותה, ההתלכדות הלאומית למלחמה בחמאס קצרת טווח. היא נוצרה לנוכח שעת חירום נוראה, והיא כנראה רק מצב ביניים, עד לניצחון ההכרחי במלחמה. ספק אם היא מסמנת תפנית חברתית-פוליטית לעתיד. ימים יגידו.

מי שמגיע לחזית נפעם מרוח גדולה מאחדת בשורות הלוחמים. אבל מחוץ לשדות הקרב, הרוח הזו, ככל הנראה, לא מחלחלת אל מובילי השיח החברתי-פוליטי, שם ההתלכדות למלחמה, עם כל חיוניותה, מושתתת על חלומות ישראלים מנוגדים, שגם לאחר טלטלת בוקר שמחת תורה השבעה באוקטובר ממשיכים להיות בלתי ניתנים ליישוב. נאמני פתרון שתי המדינות מיוסי ביילין ועד אלופים לשעבר - כמו מאמינים בני מאמינים - רואים במלחמה נגד חמאס, הזדמנות היסטורית לקידום חזונם. מבחינתם, עם היעלמות שלטון החמאס, הולך ומוסר מכשול שמנע עד כה את יישום מתווה שתי המדינות. חתירתם המתחדשת לקידום מתווה הסדרי הכרוך בנסיגות רחבות ביו"ש, ואף עקירת יישובים, משתלבת יחד, ואף מתואמת עם ציפיות הממשל האמריקני שכבר מימיה הראשונים של המלחמה, סימן את סופה בחתירה לקראת סדר אזורי חדש ובמרכזו פתרון שתי המדינות.

תמיכתם של בכירי מערכות הביטחון לשעבר, ברעיון שתי המדינות, הושתתה וממשיכה להיות מושתתת על ההנחה כי גם בנסיגה לקווי 1967, מדינת ישראל תוכל להמשיך להגן על ריבונותה ועל ביטחון תושביה בכוחות עצמה. בסמכות "מקצועית", ביקשו במשך עשורים לשכנע כי מבחינה צבאית, צה"ל תמיד יוכל להבטיח את ביטחון ישראל גם לאחר נסיגות. רב אלוף מיל"דן חלוץ למשל, במאמרו החותר לפתרון שתי המדינות, ביקר את דרישת ממשלת נתניהו ל"גבולות ברי הגנה" והסביר: "צה"ל יוכל להגן על כל קו גבול שיוגדר על-ידי הדרג המדיני. ראוי להזכיר שהניצחון הצבאי הגדול ביותר (לאחר מלחמת העצמאות) הושג ב-1967, מקו הגבול שהיום מוצג על-ידי ההנהגה המדינית, כבלתי ניתן להגנה..." (דיעות אחרונות, 16.1.2015).

לקראת מימוש תוכנית התכנסות ביו"ש, באביב 2006, בדיאלוג עם ארי שביט, הציג חיים רמון טענה שבימים אלה נראית הזויה להחריד: "אני מאמין שיהיה שקט, (לאחר נסיגה) אבל נניח שתהיה מלחמה. איזו מן מלחמה זו תהיה? צה"ל עם כל היכולות שלו מול 3,000-4,000 אנשי חמאס שמצוידים בלא כלום? אם הפלסטינים יוצרים עלי איזשהו איום אני כובש את הגדה המערבית ב-24 שעות. ואיך אני יודע זאת? כי כך עשיתי ב"חומת-מגן"... כבשתי מחדש את השטח ומוטטתי את הרשות הפלסטינית ביממה". (הארץ, 18.6.2006)

בבסיס גישת תומכי הנסיגות, מונחת קונספציה בת ארבע הנחות:

1. ההיפרדות המרחבית ובכללה פינוי התנחלויות, תגדיר גבולות, תצמצם את ממשקי החיכוך, ותחולל מגמת יציבות. יחד עם השגריר מרטין אינדיג, ציטטו את הפתגם: "גדרות טובות עושות שכנים טובים".
2. אם תתערער היציבות עד כדי איום ביטחוני בלתי נסבל, תוכל ההנהגה המדינית לקבל את ההחלטה הנדרשת ולשלוח את צה"ל למתקפה לסיכול האיום בעומק המרחב ממנו נסוגנו.
3. הנסיגה הישראלית מהשטח הכבוש, יחד עם הסכמת הקהילה הבינ"ל להכרה בסיום הכיבוש, יעניקו לישראל לגיטימציה בינלאומית לפעולה צבאית ביום בו תידרש.
4. צה"ל בעליונותו המתמדת, יוכל לאתגר זה ולהשיג ניצחון מובהק ביממות ספורות.

המלחמה שפרצה בשביעי אוקטובר מציגה ארבעת הנחות אלה כמופרכות מעיקרן. גדר הביטחון המיוחדת ברצועת עזה, לא מנעה מלחמה ואף לא עקבה את התקפת חמאס המהירה. קבלת ההחלטות של ממשלת ישראל ביציאה להתקפה הייתה קשה ומורכבת. המבוכה הגדולה לגבי זירת הצפון מלמדת אף היא עד כמה לא קלה החלטת ההנהגה ליציאה למתקפה. גם הלגיטימציה הבינלאומית המובטחת רחוקה מלהתממש, ומעל לכל אין לצה"ל דרך לניצחון מהיר. הניצחון כרוך במלחמה ארוכה ומתמשכת מרובת קשיים ומבוכות. בכירי מערכות הביטחון תומכי פתרון שתי המדינות, חוזרים וטוענים, שהמדינה הפלסטינית שתקום ביו"ש, תהיה מפורזת. אלא שבמכלול השינויים שהתפתחו בתופעת המלחמה, גם בזירות מלחמה בעולם, ובמיוחד כפי שיכולה ללמד התחמשות החמאס ברצועת עזה, ההבטחה והדרישה לפירוז מתגלה כחלולה.

למעלה מעשור אני מתמודד מול תומכי הנסיגות, במאמץ להציג את תפיסתם כמנותקת ומסוכנת. את טענותיי ביססתי במחקר מקיף שפורסם במרכז בס"א בינואר 2019, שנשא את הכותרת: "[הנסיגה משטחי C ביהודה ושומרון: סכנה קיומית](#)". (פורסם גם באנגלית).

מחקר זה מפרט במידה רבה את יסודות התרחיש למהלומת הפתע של חמאס בבוקר שביעי באוקטובר, בהתייחסות לדוקטרינת המלחמה שפותחה בהכוונה איראנית בחיזבאללה ובחמאס. טענותיי באותו מחקר, מבוססות על ניתוח מאפייני המלחמה החדשים שהתפתחו במאה העשרים ואחת, בהשפעתם על הצורך הקריטי בעומק טריטוריאלי להגנה. השינויים שחלו בתופעת המלחמה, בכלל זה שינויים שמאומצים ממלחמת רוסיה-אוקראינה, מציבים שיקולים נוספים להכרח האחיזה הישראלית במרחבים החיוניים ביהודה ושומרון ובבקעת הירדן. המציאות המתפתחת מאז תחילת המלחמה בשביעי באוקטובר, ברצועת עזה ובגבול הצפון, יכולה להדגים את ביטוין המעשי של טענותיי במחקר זה. לאור שינויי המלחמה החדשה, מאמיני דרך הנסיגות מתגלים כסובלים כרונית מהערכת יתר לעוצמת

צה"ל והערכת חסר לעוצמת האויבים. עוצמתו של צה"ל כפי שנתפסת על-ידם, גורמת להם להעריך כי צה"ל יוכל תמיד לשוב שנית על הישגיו כמו ביוני 1967. אלא שמלחמת 1967 הייתה למעשה, ההתנגשות הצבאית האחרונה בדפוסי מלחמת העולם השנייה. מאז השתנה כל עולם המלחמה. לבקש שנית ניצחון במתכונת דומה, נראה כמו לבקש שנית קריעת ים סוף.

אלוף (מיל") גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.